

Fahéjas rizs cukorral és 50 deka kenyér

Orosz hadifogoly „kubikusok” étkeztetése az I. világháború első hadiéveiben

Az I. világháború alatt az Osztrák-Magyar Monarchia hadifoglyainak számát a szaktörténészek 1,2 és 2,3 millió közé teszik. A Nagy Háború egyik legújabb magyar szintézise 50 fogolytáborban 1,3 millió fővel számol, közülük ötszázezer, döntő többségében orosz fogollyal Magyarország területén.¹ A magyar belügyminiszter már 1914 novemberétől úgy igyekezett csökkenteni a fogolytáborok fenntartási költségeit és egyben enyhíteni az országos munkáshiányt, hogy rendeletben engedélyezte a hadifoglyok kikölcsönzését mezőgazdasági és ipari munkára.² A MÁV is élt ezzel a lehetőséggel, s így 1915. október elején a vasúthálózaton valamivel több mint 4000 hadifogoly dolgozott. Az üzletvezetőségek további 600 főre tartottak igényt, kirendelésük folyamatban volt.³

A MÁV Aradi Üzletvezetősége 1915. augusztus 12-én táblázatos kimutatásban összesítette hadifogoly szükségletét:

¹ Magyarország az első világháborúban. Lexikon A-Zs. Főszerk. Szijj Jolán, szerk. Ravasz István. Budapest, 2000. 232-233. Idézi: Francesco Facciniból Faccini Ferenc. Hadifogolysors az első világháborúban – Faccini Ferenc.

Internetes elérés:

http://mnl.gov.hu/mnl/jnszml/hirek/junius_honap_dokumentuma_hadifogolysors_az_i_vilaghaboruban_faccini_ferenc

² Négyesi Lajos: Az esztergomi első világháborús hadifogolytábor temetői. Internetes elérés:

http://nagyhaboru.blog.hu/2012/08/23/az_esztergomi_elso_vilaghaborus_hadifogolytabor_temetoi Miklós

Tamás: Hadifoglyok az Osztrák–Magyar Monarchia területén az első világháború idején. Internetes elérés:

http://nagyhaboru.blog.hu/2015/11/21/hadifoglyok_az_osztrak_magyar_monarchia_teruleten_az_elso_vilaghaboru_idejen

³ 18/1915/23122 (A hivatkozott ügyiratok lelőhelye: MÁV SZK Zrt. Archivum)

23731/1915 pr.

Limulus

1442

915

slaves only. Anna

IV.

na aradi' ünövevölög' kénülön fogyn' koránindó' kutyajogor' elosztásánál.

[illegible]

had 1915 angustus ho' 12 in.

Üzletvezető - helyettes:

Író

Jelzet: MÁV SZK Zrt. Archívum. Békéscsabai Osztálymérnökség iratai, 15. doboz, 46. tétel, iratok 1911-1919.

A táblázat 8. oszlopába bejegyzett 600 hadifoglyot pályaeépítésre szándékozott az üzletvezetőség igénybe venni, s közülük a Szolnok – Mezőberényi Osztálymérnökségre jutó 300 fő a Szajol - Békéscsaba vasútvonal II. vágány építésének alépitményi munkáit végezte

volna. A hadifoglyok azonban nem érkeztek meg időben és kellő számban, ezért a földmunkák végül csak 1915. december 1-jén kezdődtek meg és még a világháború végén is tartottak. A szerződötetett „földmunka-egyezményesek” (értsd: kubikusok) mellett – amint azt pl. gyógyszer számlák igazolják – orosz hadifoglyokat is dolgoztatott az osztálymérnökség. Gyomán, Mezőtúron és Pusztapón helyezték el őket, később Mezőberénybe is érkeztek hadifoglyok a kenyérmezői táborból.

A kényszerfoglalkoztatás hatékonysága a vasúti pályaépítésben kétséges volt. Erre utal az Aradi Üzletvezetőség főmérnöke, amikor a földmunkák felgyorsítása tárgyában tesz jelentést az üzletvezetőségnek. Úgy ítéli meg, hogy a kubikus hiány miatt még az adminisztrációs nehézségek ellenére is meg lehetne kísérelni további 100 hadifogoly igénylését, de semmiképp sem oroszokat, hanem olaszokat. „Az orosz foglyokkal való földmunka az egész országban teljesen sikertelen volt, az ármentesítő társulatok abbahagyták mindenütt a földmunkát, ahol orosz hadifoglyok voltak. Lehetséges azonban, hogy ha jobb lesz az élelmezés és ruha, továbbá ha drasztikusabb eszközökkel kényszerítjük a foglyokat a munkára, akkor jobban fognak megfelelni.”⁴

Az első két hadiévbén a munkavégzésre kirendelt hadifoglyok ellátására több lehetőséget is kínálgzott, pl. a „resti”, a pályaudvari őrségek konyhája, sőt magánkonyhák is, ezek azonban csak alacsony létszám esetén voltak működőképes megoldások. A Pécsi Üzletvezetőség azonban tömeges foglalkoztatás esetén is az „önkezelést” pártolta, s egy körlevelében kifejezetten megtiltotta, hogy vállalkozóra bizzák az étkeztetést.⁵ Mivel az Igazgatóság más esetekben is felfigyelt az üzletvezetőségek gyakorlatában mutatkozó különbségekre, 1915. október végén elrendelte, hogy a tömeges ellátást a hadvezetőség által fizetendő megváltási összegért „vállalatba kell adni.” Ha a megváltás összege nem lenne elég, az üzletvezetőségek kipótolhatják, mert nehéz fizikai munkához jó ellátásra van szükség. Iránymutatásként pedig közölte a katonai üzemeknél foglalkoztatott hadifogoly munkások adagját: napi fél kiló kenyér és 190 gr. hús.⁶ A rendelet az étrend összeállításánál alkalmazandó elveket is vázolta: reggelire rántott leves vagy tea, ebédre főzelék gyúrt tésztával vagy hetente háromszor hússal, estére sajt, szalonna vagy tea és leves, kenyér pedig szükséglet szerint.⁷

E havi dokumentumaink az élelmezés módjáról, mennyiségéről és minőségéről adnak képet. Pusztapón munkaslaktanyákba (pl. Hatvani Cukorgyártól elkért helyiségbe) helyezték el a hadifoglyokat, és élelmezésükre helybeli személyt kerestek. Mivel a felkért helyi vendéglős nem mutatott érdeklődést, az ügyben eljáró pályafelvigyázó saját sógornőjét ajánlotta, aki

⁴ 682/1917. 1917.03.13. MÁV SZK Zrt. Archívum. Békéscsabai Osztálymérnökség iratai, 15. doboz, 46. tétel, iratok 1911-1919.

⁵ 18/1915/19951

⁶ 18/1915/25245. Az élelmiszeradagokra lásd még: Süli Attila: Az 1909M mozgókonyha. Internetes elérés: http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:GfjZ1ksZkncJ:http://www.cskir.extra.hu/images/cikk_suli_001/suli_cikk_001.pdf%2Bi.vil%C3%A1gh%C3%A1bor%C3%BA+%C3%A9lelmez%C3%A9s&hl=hu&gbv=2&ct=clnk. Összehasonlításul a brit katonai ellátásról: Wilhelm József: Mennyibe kerülhetett a háború egy napja az I. világháborúban. Internetes elérés: <http://www.fokusz.info/index.php?cid=1285654298&aid=1931845433>

⁷ 18/1915/19951

levélben tett javaslatot a szükséges átalakításokra a lakóhelyiségben, valamint ismertette a tervezett érendet:

Tehintetes Kolnot Merőberényi
Ortálmérnökség.¹ Kolnoton

Alulírott mai nap Felhagyó István párfafelvigyázó úrral,
Purkápói állomáson az u. n. Flotwani erdőgazdát,
vett munkáinaknak lakó helyiségét azon célból
átneve.

Tehintetes Ortálmérnökség által kitartandó
Országos munkások lakását, valamint neműre az
előmerői konyha helyiségét képelem.
Ez az épület jelen állapot s beosztása ama célra nem has-
ználható, — a nagyterem melyben a munkások
lakó, lakó helyisége lenne, mellett egy kicsi volt konyha
melybe takarékos tűzhely sűrű kemence stb. nincsen semmi;
következik egy külön bejárata, ellenkező oldal istálló, nem-
mi mellett helyiség nincsen, még a padlást nem szabadna
használnom mivel a párfafelvigyázó és a munkások
felelőleg az a több tárgyak elhelyezésére szolgál, a kö-
zelbe lévő kút is teljesen szorba van.

Kérem lenne a Tehintetes Ortálmérnökségben kivételnek az
épületet felújítástól tartani s nem csak a nagyon is szükséges
tatarozást, de a nélkülözhetetlen átalakításokat is kivétel-
jes elrendelni még pedig akként hogy a jelenbeni istálló
helyiség felelőre konyhává — míg a hátró nyújtó oldal

fallal elválasztatnák kamara helyiségnek használni
melyben legalább 8. 10. napra való élelmiszer tárolás lenne helyes,
míg a külső részi oldala megfelelően nagy takarékos tükör a
melyen 100. 1. mélyre való főző edény helyes, két nagy sütővel
legalább 85. 90. c.m. hosszú 45. 50. c.m. mélységű, ezen kívül egy külön
épitendő üst hely γ kettő γ ezen helyiségből egy átvezető ajtó
a melyen találáskor az élelem is kihozható, a jelen ^{beni} konyha
külső részére a találásra használt edények átvétele lenne helyes
és a mosogatói hely, a belső oldal az ajtótól ugyan csak fallal
választatnák el mely helyiség a, élelmiszer tárolás napján
de magány lakását képezi.

A főző munkák elvégzése lenne az említett i. liter tea.
4. konyha eszközök, valamint olykor sajt vagy túró ugyan annyi
mennyiségű helyre.

Délbe ugyan ezt kapják, magukkal viszik a
munkájukhoz.

Minden este munkáról haza jövetelükkor
frissen főlt készített esteből, mely különben főzött és
hasznos kását állatnak, hetenként kétszer hússal
juttat, olykor máskor mely éppen gulásnak főzve máskor adnak
Mint lenne osztandó ki, két tétő nap melyen sántot, süntöt
leves után kifőtt tétő kemény mák stb. adatként
olykor sült életem tétő 10. 12. c. hosszú 5. 6. c. mélységű két
darab nemeféleként frissen főlt egészen tétőben készített
egyszerű étel. Mindegy nagy díjazás mellett a munkások
részére nemeféleként napi ellátást kétféle γ 2. γ koronás
kenyér mellett kávéval, míg a kávéhoz tartozó

enyegget a Tekintetes Osztálymérnökség utalja
rekenne. e két munkán napi segítségét, valamint arra
pártfogását kérem mivelkedjen tekintettel nemni minireint
enne hely egy félre eső punitarág a a működési élelmiszer
eszközöket csak is vidéken, városok, falvakban nagyon kintelen
után járva bevérelni, és utasításaim alkalmára megtartandó
rekenne nabaó jogot engedélni

Kérem tiszteletteljes megújításával

Tekintetes Osztálymérnökség niver pártfogását kérem

őrn. Halászgyi Sándorné
Veres Janka

Pusztapó 1915 augusztus 22.

Jelzet: MÁV SZK Zrt. Archivum. Békéscsabai Osztálymérnökség iratai, 15. doboz, 46. tétel,
iratok 1911-1919.

A hadifoglyok ellátását idővel kisajátították a hadsereg beszállító vállalkozói. Egyikük, Diamant Károly, katonai ezredeknek és fogolytáboroknak szállított élelmiszert. 1915 augusztusában udvarias hangú formalevélben ajánlotta fel szolgáltatását a szolnok – mezőberényi osztálymérnöknek, szeptemberben pedig részletesen bemutatta már bejártatott étkeztetési metódusát. Mellékletként heti menüket és nyersanyag kimutatást is küldött. Habár a fennmaradt forrásokból nem tudjuk biztosan, hogy Diamant elnyerte-e a Szajol - Békéscsaba vonal II. vágány építésénél „kubikoló” orosz hadifoglyok ellátását, alább olvasható levele és a mellékletek autentikusak, hiszen 1915 augusztusában tíz vasútállomáson üzemeltetett fogolyétkezdét, s ő látta el a kenyérmezői tábor is.

DIAMANT KÁROLY
ESZTERGOM
TELEFON: 106 SZÁM.

Tekintetes öntálymíruók ir!

Beeres levélre valószínűleg van nevencsim
tíntelével kísértésíteni hogy a mellékelt
étlap, I. szám alatti oldalán jegyzett étheris
napj. Km. 244. a II. alatti 234. a III. alatti 224/2.
leírbe kerülne, szám. lóris, fíretés létán
serinti kímítatás alajján havonként
egyzer tetnéis serinti időnként, amennyben
a eddigi összeköttetésünk minden öntály,
mérnökcső 25 köbcsig csónál rólatot és
osztó számlártatni.

A főiskola miközben edényeket és
egyéb dolgokat és nevencsim be, a türelő
anyagot önök önkéslipperiendelkerésenre
bocsátják, melynek minden köfíretésnig felhán,
nált meggyisegyet verri árban fíretak vóna.

Arón állomásokon hol a foglyok náma
50en alúli ott az élelmerési ár fejénként,
és naponként 6 fillérrel emelkedik, aronban
a munkás létán 30 emberen alúli nem
lehet, melesale meggyisegyet tartorom hogy
eddig van itt is állomásokon hol 20 ember
dolgozik, ilyen esetleges állomás kive,
feltételekkel.

Ami az élelmeségi kerelőt illeti. azt az
az ideig a mi mezőgazdaságiak az
az az mezőgazdasági alappán töltve
a pályafutásuk során, vagy azok felügyelet
az az hivatalnokom ellenőrzése alatt
kerelik a raktárt és dolgoztatják ki a
minden napra szükséges árut a
raktáraknak, melyek mindenképpen az
országban exportjából van kiválasztva,
ezen fűzőkasszák és felügyeletük 40-50-60
kőmárk havi mennyiségűben részesülnek.

A vasút tartozik egy rendszeren elvárható
sávos pályaközműves raktárt rendeltetve,
ezzel a közlekedési rendszer egész helyen
az az rendszer, valamint a főző üzemek
való beépítését intézköztetve mit elegendő
majd minden helyen az országban
és ehhez szükséges építési anyagot is
rendeltetéseinkre adni.

Ezen megfontolva évről-évre megmutat
ha rendszeren illeti összeköttetésbe léphetnek,
minden esetben kérem ha érintkezésműködés
veretve 3-4 nappal a megkeresés előtt távirati,
ha értesíteni kell megerősített Kell élelmes
hogy a szükséges költségek beérkezését Kell
időben intézköztetve a szükséges elfogadási
vagy jelezni a Kell. Számant Károly
Budaörs 1915

Ar etlapok arit vanaak 3 satlunla
Kombinsilva, ha esetley olj esoport is
vluu mely olilre hisley ebiolet, mint
I-II alatti, mely olj allomaiion valik
be, hol igen tavol van a minika a
Konyhatol, es idoi takaritan nem pontbol
Kellien Kiclegito; de a legersebb
a III alatti etlap.

Tintelen,

Jenti.

2.44

Nap	Regeli	Szomszédias	Ébéd	Vacsora	Megjegyzés
Hétfő	Kávé 3/4 l. 25 deka Kenyér	2. liter Tea Cikóral	10 deka Szalonna 50 d. Kenyér	50. deka Kenyér Sipra gyöngy Savanyó Képával	
Kedden	" "	" "	" " <i>kefés</i>	Marha hús Bírgyógyával 50 deka Kenyér	
Szerda	" "	" "	" "	Turkorya Sipra gyöngy 50. deka Kenyér	
Csütörtök	" "	" "	" "	Marha hús Gyöngy 50 deka Kenyér	
Péntek	" "	" "	" "	Rizs fahéj Cikóral 50. deka Kenyér	
Sombat	" "	" "	" "	Repa. bab. 3 deka füstöl hús 50 deka Kenyér	
Vasárnap	" "	" "	" "	Marha p. Cikóral hús Bírgyógyával 50 d. Kenyér	

II

DIARHART KAROLY
MODOROS
MAGYARORSZÁG

2.34

2.24

Nap	Regeli	Szanyolytis	Ébred	Vacsora	megjegyzés
Hétfő	Kávé $\frac{3}{4}$ sz. 25. d. kenyér	1 Liter Tea Cukorral	10. d. kávé Szalonna 50 d. kenyér	árpárgyöngy savanyó Reporval 50 d. kenyér	
Kedd	Keménymagos Leves 25 d. kenyér			m. kis burgonyával 50 d. kenyér	
Szerda	Kávé 25. d. kenyér			Szalonna árpárgyöngy cl. 50 d. kenyér	
Csütörtök	Keménymagos leves 25. d. kenyér			m. kis Cukorral 50 d. kenyér	
Péntek	Kávé 25. d. kenyér			Rizs, kávé Cukorral 50. d. kenyér	
Szombat	Keménymagos Leves 25. d. kenyér			Repor, bab 3. d. fűstölt kávé 50. d. kenyér	
Vasárnap	Kávé 25. d. kenyér			mar. kávé grikor kis burgonyával 50. d. kenyér	

magya
menyi 2

III

176

Napi

176

2.24

1. Rtg. Kényer

Nap	Regeli	Ébéd	Vanóro	Meggyez
Hétfo	Kávé 5 db. szalonna	Kávé gyöngy Savanyó Rejával	Gyöngy leves	
Kedd	" "	m. kis Gyöngyával	Gyab leves	
Szerda	" "	Törköny Pápa gyöngy	Savanyó Pápa Gyöngyával	
Csütörtök	" "	m. kis Gyab	Pápa gyöngy leves	
Péntek	" "	Rizs. fahéj Gyab	Gyab leves	
Sombat	" "	Gyab 3. db. Füstölt kúszal	Gyöngy leves	
Vasárnap	" "	m. kis Gyab kis Gyöngyával	Gyab leves	

2.24
46
178

100 ember részére főzéshez szükséges menny. kg

Mag.	Regelikes.	Jahedhes.	Parsonáhok.
Hilfo	1 kgp. Kavi 1/2 - frank 5 - " - Cukor 5 - " - Szalmame	10 kgp. arpagyngy 10 - " - Baps. 1 1/2 - " - Liszt. 1 - " - Zsir. 1 - " - Só. 1/4 - " - Paprika	100 kgp. Burgonya 1 1/2 - " - Liszt. 1 kgp. Só. 1 - " - Zsir. 1/4 - " - Paprika.
Ledd	- " -	16 kgp. m. hús 100 - " - Burgonya 1 - " - Só. 1/4 - " - Paprika 1 - " - Zsir.	20 kgp. Babb. 1 1/2 - " - Liszt. 1 - " - Zsir. 1 - " - Só. 1/4 - " - Paprika.
Lerd	- " -	10 kgp. Parhony 10 - " - arpagyngy 1 1/2 - " - Liszt. 1 - " - Zsir. 1 - " - Só. 1/4 - " - Paprika	4 kgp. Liszt. 1 - " - Zsir. 1 - " - Só. 1/4 - " - Paprika 50 - " - Burgonya
Pentert	- " -	16 kgp. m. hús 20 - " - Babb. 1 1/2 - " - Liszt. 1 - " - Zsir. 1 - " - Só. 1/4 - " - Paprika	20 kgp. arpagyngy 1 1/2 - " - Liszt. 1 - " - Zsir. 1 - " - Só. 1/4 - " - Paprika
Pinter	- " -	25 kg. Rias. 1/2 - " - Fahéj 3 - " - Cukor 1 - " - Zsir. 1/2 - " - Só	20 kgp. Babb. 1 - " - Zsir. 1 - " - Só. 1 1/2 - " - Liszt. 1/4 - " - Paprika.
Lambat	- " -	20 kgp. Babb. 3 - " - Füstölt hús 1 1/2 - " - Liszt. 1 - " - Zsir. 1 - " - Só. 1/4 - " - Paprika	100 kgp. Burgonya. 1 1/2 - " - Liszt. 1 - " - Zsir. 1 - " - Só. 1/4 - " - Paprika
Varosny	- " -	16 kgp. m. hús 100 kgp. Burgonya 1 - " - Só. 1 - " - Zsir. 1/4 - " - Paprika	20 kgp. Babb. 1 1/2 - " - Liszt. 1 - " - Zsir. 1 - " - Só. 1/4 - " - Paprika

A Diamant-menüben előírt kenyérmennyiség jelentősen, 50-70 dekával meghaladta a katonai üzemeknél foglalkoztatott hadifoglyok napi adagját, hús azonban nem jutott minden napra és mennyisége is kevesebb volt az ajánlottnál. Az étrend egyáltalán nem tartalmazott tojást, gyümölcsöt vagy zöldséget, s gyakorlatilag teljesen hiányoztak a tejtermékek is. Az egyébként a vitamin- és ásványianyag-szükséglettel szemben szintén a kalória-bevitelt előnyben részesítő korabeli katonai ételkészítés megszabással összehasonlítva feltűnő a bab és a burgonya nagy aránya a foglyok menüjében. Diamantéval szemben a pusztapói özvegyasszony menüje háziasabb és változatosabb volt. Habár a MÁV fogolyélelmezési rendelkezése szerint tekintettel kellett volna lenni az orosz étkezési szokásokra, ennek egyik bemutatott étrendben sincs nyoma. 1917-re az ételkészítési hiány miatt fokozatosan csökkentették az adagokat, s az étrend minden bizonnyal még egyhangúbb lett.⁸

Matus László

⁸ Major Zénó: Adalékok az orosz hadifoglyok bajai történetéhez (második közlemény). Internetes elérés: http://www.bacs-kiskun-leveltar.hu/V3/SP07_mbn/Tanulmanyok/maze-04t-1.html